

Reforma edukacji 2017

Standardy dostępności podręczników szkolnych dla uczniów ze SPE

Autorzy:

dr Aleksandra Borowicz, dr Renata Kołodziejczyk
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

MINISTERSTWO
EDUKACJI
NARODOWEJ

 podstawa
programowa 2017

Dobra
Szkoła

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Wskazówki dla autorów i wydawców podręczników szkolnych dotyczące sposobu opracowania tekstów dostosowanych do rozwoju językowego uczniów

oraz

minimalne standardy dostępności treści podręczników szkolnych dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (w tym z niepełnosprawnościami, z trudnościami w uczeniu się lub komunikowaniu)

Opracowanie: Kazimiera Krakowiak, Aleksandra Borowicz, Agnieszka Dłużniewska, Beata Głodzik, Renata Kołodziejczyk, Marianna Krawiec

Podręcznik szkolny

w znaczeniu podstawowym to książka przeznaczona dla ucznia, w której przedstawiony jest materiał przedmiotu nauczania za pomocą tekstów, ilustracji i schematów. Podręcznik pełni funkcję pomocniczą i uzupełniającą w nauczaniu.

Wincenty Okoń wyodrębnił cztery funkcje podręcznika:

- **informacyjną** – pomaganie w poznawaniu świata;
- **badawczą** – pobudzanie do samodzielnego rozwiązywania problemów;
- **transformacyjną** – pokazywanie możliwości przełożenia wiedzy teoretycznej na praktyczne zastosowania;
- **samokształceniową** – zachęcanie uczniów do dalszej nauki.

Podręcznik szkolny

Za składniki podręcznika lub jego obudowę dydaktyczną uważa się ściśle powiązane z tekstem głównym różnorodne pomoce dydaktyczne w formie zeszytów ćwiczeń lub osobnych kart pracy oraz innych materiałów umożliwiających aktywne korzystanie przez ucznia z treści podręcznika, dające możliwość samodzielnego lub kierowanego przez nauczyciela wykonywania zadań i tworzenia projektów.

Za przynależne do podręcznika można uznać także załączone do niego materiały multimedialne, np. programy komputerowe, które pozwalają na uczenie się interaktywne.

Specjalistyczny podręcznik szkolny

Książka (lub książka wraz z obudową dydaktyczną) przeznaczona dla ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE), w której materiał określonego przedmiotu nauczania, ten sam, który jest zawarty w podręczniku przeznaczonym dla wszystkich uczniów, jest przedstawiony w formie zmodyfikowanej tak, aby wyeliminować lub zniwelować przeszkody i bariery w dostępie do zawartości treściowej.

Eliminacja barier polega na zastosowaniu specjalistycznych sposobów wspomagania oraz ułatwiania percepcji i przyswajania treści tekstu oraz innych komponentów podręcznika.

Uzasadnienie potrzeby opracowania wskazówek dla autorów i wydawców podręczników szkolnych

- dokumenty prawne: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka oraz Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych, która obliguje państwo do „opracowywania, ogłaszania i monitorowania wdrażania minimalnych standardów i wytycznych w sprawie dostępności urządzeń i usług ogólnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych” (art. 9 ust. 2 pkt. a KPON), do których należy zaliczyć m.in. podręczniki szkolne;
- zapotrzebowanie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi wynikające z trudności w rozumieniu treści podręczników podstawowych;
- zapotrzebowanie nauczycieli wynikające z braku dostępnych pomocy dydaktycznych, pomagających zrealizować treści z podstawy programowej z uczniami ze SPE.

Dostępność podręczników szkolnych dla uczniów polega na dostosowaniu formy edytorskiej, języka i układu treści do sprawności odbiorców – percepcyjnych, językowych i poznawczych.

Poziom sprawności uczniów jest zróżnicowany. Niektórzy z nich doświadczają szczególnych trudności. Potrzebują nie tylko dostosowań, ale przede wszystkim specjalistycznego wsparcia edukacyjnego, aby uzyskać – w miarę swoich możliwości – dostęp do treści nauczania, w tym do treści podręczników szkolnych.

Każdy uczeń potrzebuje innych form i metod pracy, dostosowanych do jego indywidualnych potrzeb. Tworzy to zbiór złożonych zadań dla nauczycieli i osób zaangażowanych w edukację.

W ramach dostosowania nauczyciele przygotowują materiały dydaktyczne, karty pracy, ćwiczenia dla poszczególnych uczniów zgodnie z zapisami zawartymi w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym.

Doświadczenie pedagogiczne wskazuje, że systematyczne i metodyczne wspieranie w edukacji prowadzi do pożądanых efektów.

Istnieją rozwiązania systemowe oraz legislacyjne dotyczące adaptacji podręczników dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Propozycje wybranych zaadaptowanych podręczników, opracowanych przez zespół ekspertów powołanych przez MEN, są do pobrania na stronie:
www.adaptacje.ore.edu.pl

Niniejsza propozycja określenia standardów opiera się na założeniu, że **dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi powinny być opracowane adaptacje podręczników i książek pomocniczych**, przeznaczonych dla wszystkich uczniów, adaptowane w taki sposób, aby odbiorcy z niepełnosprawnościami i mający trudności w uczeniu się lub komunikowaniu mogli z nich korzystać bez nadmiernych utrudnień w odbiorze.

Podstawą modyfikacji podręcznika powinna być wiedza o rozwoju psychicznym dzieci i młodzieży oraz o istocie trudności edukacyjnych.

Ponieważ zaspokojenie wszystkich wielorakich potrzeb jednocześnie i w jednakowym stopniu nie jest jednak możliwe, należy dążyć do wypracowania dostosowań do jak najszerszego spektrum specjalnych potrzeb, ale tylko w takim zakresie, w którym ułatwienia dla jednych grup uczniów nie powodują utrudnień dla innych.

Zasady modyfikacji podręcznika podstawowego

MINISTERSTWO
EDUKACJI
NARODOWEJ

 podstawa
programowa 2017

Dobra
Szkoła

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Podręcznik zaadaptowany powinien zawierać wszystkie najważniejsze elementy treści podręcznika podstawowego, zmodyfikowane w sposób ułatwiający odbiór i rozumienie według następujących zasad:

1. zasada ułatwiania percepcji wzrokowej,
2. zasada ułatwiania rozumienia tekstu oraz udzielania wsparcia w przyswajaniu i uczeniu się języka polskiego,
3. zasada wspomagania funkcji poznawczych.

Wymaganie szczegółowe:

Dostosowanie do specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów w zakresie percepcji wzrokowej

- kompozycja strony
- kontrast tła i figur
- kolory
- realizm obrazu
- krój i wielkość czcionki
- techniki wyróżniania ważnych fragmentów tekstu

Kompozycja strony

Na stronie podręcznika należy zamieszczać tylko takie ilustracje, schematy i wykresy, które są niezbędne dla dopełnienia przekazywanych treści.

Modyfikacja może polegać na celowym pominięciu niekoniecznych elementów strony, albo na rozmieszczeniu tego samego materiału tekstowego oraz ilustracji na większej liczbie stron.

W uzasadnionych przypadkach można dodać elementy wyjaśniające lub wspierające procesy poznawcze, np. ilustrację lub schemat.

Kompozycja strony

Najkorzystniejsze jest umieszczanie takiego materiału ilustracyjnego, który pozostaje w relacji równorzędności do treści przekazywanych słownie, ponieważ uczniowie lepiej rozumieją informacje przekazywane za pomocą dwóch kodów.

Należy zadbać o odpowiednią proporcję pomiędzy tekstem a ilustracjami i wykresami. O proporcji tej decyduje kryterium rozwojowe: im młodszy odbiorca, tym na stronie powinno być więcej informacji obrazowej; im starszy – tym na stronie może znajdować się więcej informacji tekstowej.

Kompozycja strony

Wskazane jest stosowanie w całym podręczniku stałego schematu kompozycji strony.

W tym samym miejscu na poszczególnych stronach powinny znajdować się te same elementy, np. tytuł komponentu, pytania sprawdzające itd. Pozwala to uczniom na szybsze znalezienie szukanych informacji.

Materiał obrazowy, który odnosi się do tekstu, powinien znaleźć się na tej samej stronie.

Kontrast tła i figur

Właściwy kontrast między tłem a tekstem jest niezwykle ważny dla czytelności podręcznika. Kontrast pomiędzy kolorami ma większe znaczenie niż dobór konkretnych kolorów użytych w tekście.

Dla większości odbiorców korzystne jest zastosowanie czarnego druku na białym tle. **Tło powinno być matowe, a biel – w ciepłym odcieniu.**

Przy niektórych trudnościach w czytaniu (np. dysleksji) za korzystniejsze uznaje się zestawienie tła w jasnym pastelowym kolorze z ciemnym, ale nie czarnym kolorem czcionki (np. granatowym).

Kontrast tła i figur

Nie jest wskazane stosowanie niektórych kombinacji kolorów tła i druku, np. czerwonego z zielonym, zielonego z żółtym, niebieskiego z żółtym.

Nie należy umieszczać fragmentów tekstu na ilustracjach oraz tłach wzorzystych i różnobarwnych.

Nie zaleca się wyróżniania fragmentów tekstu kolorową czcionką, ale raczej czcionką pogrubioną lub wyróżniającym obramowaniem.

Kolory

Strona książki nie może być „przygnębiająca i smutna”, czyli nie należy używać jako dominujących kolorów czarnego, brązowego czy szarego. Zastosowanie wymienionych kolorów na niektórych stronach może być uzasadnione treścią (np. wiersz o deszczu, jesieni).

Strona książki (szczególnie dla dzieci młodszych) ma wywoływać pozytywne emocje, a zatem powinny na niej dominować kolory pastelowe, „ciepłe”, „radosne”.

Używana kolorystyka nie może być zbyt jaskrawa, gdyż powoduje to szybsze zmęczenie podczas pracy i/lub pobudzenie emocjonalne.

Realizm obrazu

Ilustracje zamieszczane w podręcznikach szkolnych – zarówno podstawowych, jak i specjalistycznych – spełniają następujące funkcje: upogładawiająco-wzmacniającą, poznawczą i estetyczno-motywacyjną.

Ilustracje muszą być dobrej jakości pod względem ostrości i nasycenia obrazu.

Powinny być dostosowane pod względem treści do etapów rozwoju odbiorców podręcznika.

Istotne jest, by zadbać o czytelność i jednoznaczność obrazów, tak aby odbiorca nie musiał domyślać się istoty przekazywanych treści.

Realizm obrazu

Ilustracje nie powinny zawierać zbyt wielu szczegółów, zwłaszcza takich, które nie są bezpośrednio związane z prezentowanym obiektem, zjawiskiem czy sytuacją.

Decydując o doborze ilustracji do podręcznika, należy zwrócić uwagę na realizm prezentowanych obiektów.

Jest to szczególnie ważne ze względu na potrzeby dzieci ze spektrum autyzmu i z innymi zaburzeniami cechującymi się dosłownym rozumieniem, zarówno znaczenia tekstu, jak i ilustracji, oraz trudnościami z odczytywaniem metafor, aluzji, sarkazmu czy wyrażeń idiomatycznych.

Krój i wielkość czcionki

Ze względu na częste zjawisko zaburzonej percepcji wzrokowej dzieci ze specjalnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi zalecane jest, by druk zastosowany w podręcznikach szkolnych miał specjalnie przygotowaną formę.

Należy używać czcionek bezszeryfowych, czyli takich, których kształt jest najbardziej czytelny.

Łatwymi do przeczytania czcionkami są Tahoma, Arial i Open Sans oraz specjalnie przygotowane i opracowane czcionki dla osób z dysleksją: OpenDyslexie i Dyslexie.

Krój i wielkość czcionki

Należy unikać czcionek z małymi odstępami między literami, czyli zwężonymi spacjami (przykładem takiej czcionki jest Arial Narrow oraz Gill).

Minimalny rozmiar czcionki w podręczniku dla uczniów z klas I–III powinien wynosić 14 punktów. W klasach IV–VIII dopuszczalna jest czcionka 12-punktowa.

W podręcznikach specjalistycznych, zwłaszcza dla klas młodszych, wskazane jest stosowanie czcionek większych.

Krój i wielkość czcionki

Niedopuszczalne jest, aby tekst podręcznika szkolnego i materiałów dydaktycznych w całości był napisany wielkimi literami, ponieważ jest to niezgodne z zasadami pisowni tekstów ogólnodostępnych i utrudnia, a nawet uniemożliwia osiągnięcie sprawności czytania.

Odstępy między linijkami (interlinia) powinny wynosić co najmniej półtora punktu.

Techniki wyróżniania ważnych fragmentów tekstu

Zaleca się wyróżnianie ważnych elementów tekstu, zwłaszcza nowych słów i terminów, przez zastosowanie **pogrubionej czcionki**.

Zaleca się wyróżnianie ważnych fragmentów tekstu, zwłaszcza przeznaczonych do zapamiętania, przez umieszczenie ich w **ramce**.

Wskazane jest, żeby wyróżnione fragmenty tekstu nie były zbyt długie.

Wymaganie szczegółowe:

Dostosowanie tekstu podręcznika do specjalnych potrzeb uczniów w zakresie znajomości języka polskiego

- dostosowanie słownictwa
- techniki wyjaśniania nowych słów i wyrażen
- dostosowanie struktur składniowych oraz jednostek tekstu

Dostosowanie tekstów podręczników szkolnych do językowego rozwoju uczniów powinno uwzględniać:

- wiedzę o dynamice językowego rozwoju i właściwościach charakteryzujących poszczególne okresy rozwoju człowieka;
- wiedzę o naturalnym zróżnicowaniu indywidualnych potrzeb i preferencji adresatów podręczników;
- wiedzę o specjalnych potrzebach edukacyjnych tych uczniów, którzy są i powinni być włączeni do edukacji w środowisku szkolnym, ale potrzebują wszechstronnego, specjalistycznego wsparcia.

Zjawisko naturalnego przyswajania języka nie zachodzi wówczas, gdy nie jest możliwe – przynajmniej częściowe – samodzielne rozumienie tekstu.

Dzieje się tak, gdy tekst zawiera nadmiar nieznanego czytelnikowi słownictwa i jego składnia jest zawiła.

Ogólne zasady dostosowania tekstu podręcznika do specjalnych potrzeb uczniów w zakresie znajomości języka polskiego

- stosowanie w głównym toku wywodu (narracji) oraz w wyjaśnieniach tzw. języka uniwersalnego (podstawowe, powszechnie rozumiane słownictwo, proste struktury składniowe);
- stopniowe wzbogacanie słownika i rozbudowywanie struktur składniowych (z zastosowaniem zasad: wyprzedzania rozwoju i stopniowania trudności) rozważne wprowadzanie nowego materiału językowego;
- wielokrotne powracanie do ważnych terminów i wyrażeń oraz powtórne ich wyjaśnianie;

- wprowadzenie przed tekstem jego streszczenia zawierającego objaśnienia trudnych wyrazów oraz wyrażień i sformułowań;
- przededagowanie całego tekstu podstawowego lub jego najtrudniejszych fragmentów na język prostszy pod względem słownika i struktury składniowej;
- zastąpienie trudnego tekstu jego streszczeniem – krótkim, napisanym prostszym językiem i łatwiejszym w odbiorze;
- wprowadzenie dodatkowych objaśnień dotyczących poszczególnych słów i wyrażień lub całych fragmentów i umieszczenie ich przed tekstem lub po nim, na dole strony albo na marginesie;

- wprowadzenie przed tekstem podstawowym specjalnych ćwiczeń słownikowo-frazeologicznych, które przygotowują ucznia do rozumienia trudnych słów i wyrażeń zawartych w tekście;
- wprowadzenie po tekście głównym specjalnych ćwiczeń słownikowo-frazeologicznych, które sprawdzą i utrwalą rozumienie trudnych słów i wyrażeń oraz przygotowują do wykonania zadań i ćwiczeń dotyczących wiedzy zawartej w tekście;
- dzielenie tekstu głównego na mniejsze części i uzupełnienie ich wyjaśnieniami umieszczonymi przed fragmentem tekstu, po nim lub np. na marginesie.

- unikanie usuwania całych komponentów podręcznika podstawowego, zwłaszcza stanowiących ważne ogniwa całości przekazu treści nauczania. Usunięcie niekoniecznego komponentu musi być przemyślane i uzasadnione;
- nieprzekształcanie (niemodyfikowanie) tekstów źródłowych (literackich, historycznych itp.). Teksty źródłowe wymagają zastosowania specjalnych objaśnień słownikowych i ćwiczeń pomagających zrozumieć treść poszczególnych słów, zdań i sensu całości.

Dostosowanie słownictwa

- zachowanie proporcji między słownictwem podstawowym, uniwersalnym, a nowym materiałem leksykalnym;
- dobór słownictwa istotnego dla zagadnienia;
- unikanie słów wieloznacznych, wyszukanych i rzadkich, regionalizmów;
- ograniczenie słownictwa specjalistycznego (terminy naukowe);
- wyjaśnianie za pomocą różnych form przekazu: zdjęć, opisów, przykładów odwołujących do codziennych doświadczeń, definicji itp.

Wymaganie szczegółowe:

Dostosowanie do specjalnych potrzeb w zakresie funkcji poznawczych

Należy zadbać o kompozycję (rozmieszczenie) elementów na stronie, w taki sposób, aby sprzyjały one koncentracji uwagi na najistotniejszych treściach (np. zamieszczenie dodatkowych ilustracji – fotografii, rysunków, schematów, grafów, stanowiących logiczne uzupełnienie i objaśnienie treści).

Pomocne może się okazać:

- zamieszczenie przed tekstem pytań ukierunkowujących oczekiwania i uwagę ucznia na najistotniejsze fragmenty,
- zamieszczenie ćwiczeń i zadań wspomagających funkcje percepcyjne (wzrokową i słuchową, pamięć krótkotrwałą, percepcję wzrokowo-przestrzenną),
- zadania i ćwiczenia utrwalające, angażujące różne zmysły, wielokrotne powtarzanie materiału, który uczeń ma zapamiętać;

- opracowanie ćwiczeń i zadań, które ułatwią i zachęcą ucznia do porównywania, dokonywania uogólnień, dostrzegania relacji, różnic, analizowania, odkrywania i wykorzystywania reguł, tworzenie analogii, rozwiązywania problemów oraz wyciągania wniosków;
- takie opracowanie materiału, które pozwoli dostrzec zależności między teorią a praktycznym jej zastosowaniem, a następnie przełożyć wiedzę na umiejętności praktyczne;
- opracowanie ćwiczeń i zadań umożliwiających dokonywanie właściwych wyborów i autokorekty.

Modyfikacja podręcznika jest bardzo ważnym, ale nie jedynym rodzajem wsparcia ucznia w procesie uczenia się i nauczyciela w procesie nauczania.

Sukces edukacyjny zależy również od wielu innych czynników. Większość z nich należy do obszaru działania nauczycieli i specjalistów wspierających rozwój dziecka w środowisku wychowawczym, rodzinnym i szkolnym.

Tworzenie warunków sprzyjających pełnemu urzeczywistnieniu potencjału rozwojowego wszystkich uczniów to proces ustawiczny.

Dziękuję za uwagę!

 podstawa
programowa 2017

